

Rigoletto – între modelul literar și personajul operei lui Verdi

Drd. Eugenia Nicola (Notarescu)
Universitatea "Dunărea de Jos" din Galați

Abstract: *Coming from the Jester in "Regele se amuză" by Victor Hugo, librettist Francesco Maria Piave and composer Giuseppe Verdi have built a particular character of lyric opera, in which the emotional charge, gracefully drawn with the hugolian instruments of powerful romance, is redefining its coordinates based on musical-lyric emotions, with the complex resources of libretto and music. Therefore, our approach is a comparative analysis of the two characters from the source text and libretto, in order to identify common elements and particular points of structural innovation, with a relatively distinct purpose.*

Keywords: *libretto, literary discourse, musical language, romantic character, common elements*

Creația lui Giuseppe Verdi, în perioada 1850 -1860, pune accentul pe dezvoltarea unor imagini muzicale, a dramatismului, a personajelor, așa cum afirmă M. S. Druskin „situațiile dramatice realiste și reliefate, caracterele pregnante conturate, iată ce este principal, după părerea lui Verdi, într-un subiect de operă”. [1] În această perioadă, compozitorul urmărește în mod special mijloace de expresie pentru a contura personajele sale și dă o importanță deosebită libretelor. Verdi alegea prima oară subiectul, pe care se construia libretul, iar apoi se oprea cu profund interes asupra personajelor, pe care le vedea clar cu înfățișare, caracter, mimică și chiar în mișcare, devenind pentru el „oameni vii” [2] și abia după ce toate elementele dramatice erau puse la punct, se îmbrăca totul în forma muzicală potrivită.

Tragedia inegalității sociale stă la baza operelor compuse în această perioadă, cunoscute ca „trilogia populară” care cuprinde adevărate capodopere: *Rigoletto*, *Trubadurul* și *La Traviata*, un reper în opera verdiană. Verdi remarcase încă din 1849, drama lui Victor Hugo, *Regele se amuză*, despre care relatează într-o scrisoare că este „o piesă splendidă, cu situații dramatice zguduitoare”. [3]

Denumită inițial *Blestemul*, melodrama părea a fi sortită eșecului, din cauza subiectului și autorului piesei, care propunea un portret nu tocmai favorabil al regelui Francois al Franței, cu un „spirit explicit antimonarhic”, spectacolul fiind interzis pe scenele pariziene.

Regele se amuză, este scrisă în 1832, și se impune, alături de alte drame istorice precum *Cromwell*, 1827, *Hernani sau onoarea castiliană*, 1830 (o altă sursă de inspirație pentru Verdi) *Ray Blas*, 1838, „prin sonoritatea ritmică a noului alexandrin, susținut de limbajul bogat neologic și de formele exprimării populare”. [4] Teatrul lui Victor Hugo, autor considerat reprezentant al școlii romantice și promotor al mai multor direcții în literatura secolului 19 în Franța, își propune să înfățișeze frânturi de realitate, cu aspecte contradictorii, după cum chiar autorul spunea, „o combinație a sublimului și a grotescului, care se încrucișează în dramă, așa cum se încrucișează și în viață”. [5] Personajele lui Hugo sunt „omogene, schematice, plate” [6], ilustratoare ale unui destin de excepție, marcate de opoziții, cu un contrast între înfățișare și caracter, sunt personaje mobile, care se schimbă pe parcursul acțiunii, suferă „mutații psihologice” [7], sau uneori se află într-o antiteză între condiția socială și caracter.

Personajele dramei *Regele se amuză*, sunt caracterizate de aceste contraste specifice scrierii romantice a lui Hugo, regele este chipeș și de aleasă viță, dar ușuratic, pervers, superficial, lipsit de scrupule, interesat doar de petreceri.

„Serate, muzici, dansuri, bufoni și trubaduri,
Plimbări la braț în taină, spre seară, prin păduri,
Mii de plăceri, ce noaptea misterios le cerne,
Acesta-i viitorul ce-n cale ni s-așterne...”, [8]

În antiteză cu regele se află Triboulet, bufonul, despre care Hugo scria în prefața piesei că „ Triboulet e hidos, Triboulet e neputincios, Triboulet e bufonul curții, această întreită nenorocire care-l întărită ...Triboulet n-are pe nimeni pe lume afară de fiica lui, el o ascunde de toți într-un cartier slab populat, într-o casă retrasă...Copila crește nevinovată, credincioasă, castă.” [9] Bufonul Triboulet este disprețuit și ironizat de toți curtenii, care îl numesc „specimen aparte”, „dihanie diformă” [10], dar este mereu alături de rege, este singurul care are curajul să spună ce gândește, care demască fățărnicia nobililor de la curte, fapt ce atrage ura și dorința de răzbunare a acestora. Triboulet este conștient de destinul său trist și își plânge soarta, dar își recunoaște și disprețul și invidia ce o poartă chipeșului rege, care are lumea la picioare.

„Natura- și oamenii la fel-
Au plămădit din mine un om crud și mișel.
Să fii bufon! Ce scârbă ! Să fii o pocitură !
Din zori și pân se lasă amurgul- ce tortură!”, [11]

Triboulet se schimbă pe parcursul desfășurării acțiunii: dacă în primul act este înfățișat ca un personaj diform, invidios, avar, răutăcios, plin de dorință de răzbunare și dispreț față de rege și lumea de la curte, în actul al doilea, el își descoperă latura pozitivă, figura de tată iubitor, devotat până la sacrificiul suprem, pentru care a sa copilă, Blanche, este sensul vieții sale.

„ Eu te am doar pe tine. Un altul e avut...

Tu ești al meu tezaur și singuru-mi avut.

Sunt care cred în Domnul.Credința mea e-n tine.

Sunt alții, răsfățații mărețelor destine,

Au glorie, onoruri, putere de despot...

Dar eu numai pe tine te am. Că tu mi-ești tot !” [12]

Autorul a plasat punctul central al dramei în blestemul care se abate asupra sărmanului bufon, blestem care ar fi trebuit să cadă asupra regelui, dar - caracteristic literaturii romantice- personajul pozitiv este cel care are o soartă crudă. Victima propriei sale uneltiri, Triboulet, orbit de dorința de a răzbuna răpirea inocenței fiicei sale Blanche de către regele meschin, dar căruia destinul favorabil nu-i refuza parcă nimic, devine spre finalul dramei purtat de bucuria demonică de a avea la picioarele sale „un rege-al Franței- un zeu”[13] și pare că se schimba condiția lui din „măscărici” în „călău”. Finalul ni-l înfățișează pe sărmanul bufon în fața adevărului crud de a-și fi ucis fiica și înțelege că soarta lui nu s-a schimbat nici o clipă, că este victima unui „infernale blestem”[14] și cu ultimele puteri se revoltă împotriva zeilor ce au fost cu el și a lui fiică „prea cruzi și prea tirani”. [15]

Personajul lui Victor Hugo, Triboulet se supune dihotomiei tradiționale specifică romantismului oscilând între negativ și pozitiv, fiind personaj mobil, dinamic, care evoluează pe durata acțiunii, care poate fi considerat univoc, plat „construit în jurul unei singure idei sau calități”[16] dar cu o atitudine inițial activă, ce care sfârșește copleșită de sentimentul neputinței în fața destinului implacabil.

În prefața dramei *Cromwell*, Victor Hugo spunea că „drama este o oglindă în care se oglindește natura, (...) având „grotescul și sublimul, teribilul și bufonul, tragedia și comedia” iar „ grotescul își va însuși toate formele ridicolului, toate infirmitățile, toate urâtenile. În această disociere dintre omenire și creație, lui îi vor reveni patimile, viciile, crimele; el va fi desfrânat, târâtor, lacom, avar, perfid, certăreț și încurcă-lume, fățarnic. [...] Frumosul are o singură înfățișare; urâtul, o mie”. [17]

Pasionat de opera lui Victor Hugo, dar în mod special de *Regele petrece*, Verdi începe lucrul la *Rigoletto* în anul 1850, oprindu-se mult asupra personajelor. Libretul a fost scris de Francesco Maria Piave, prieten și colaborator al lui Verdi la zece dintre operele sale, cunoscut pentru talentul său în acea vreme, devenit membru al Academiei Tiberina, în 1831. Verdi scrie partitura în 40 de zile, dar vreme îndelungată lucrase la scenariu și libret.

Libretul este interzis de cenzura vremii „pentru că nu au ales pentru talentele lor un câmp de activitate mai demn decât un subiect atât de respingător, de imoral, și atât de necuviincios de trivial”[18], dar Verdi se opune cu vehemență schimbării libretului și apară cu îndârjire personajul principal al operei, bufonul. Libretistul Piave ar fi dorit să-l schimbe pe Rigoletto într-un personaj tradițional, pe placul cenzurii, care considera „o necuviință să se prezinte pe scenă ca personaj principal un om hidos”,[19] Verdi în schimb credea că e potrivit un personaj „cu tot ridicolul și toată hidoșenia lui și totodată plin de dragoste și suferință”. [20]

Libretul, față de drama lui Hugo, are câteva modificări: locul acțiunii este în Italia, regele Francisc întâi devine ducele de Mantua, Triboulet, bufonul, devine Rigoletto, personaj care dă titlul operei. Verdi păstrează contrastul ca principiu dramatic muzical, inspirat de drama lui Hugo, și nu dorește să piardă nimic din personajul principal, Triboulet, devenit Rigoletto, frământat de un profund conflict interior. Începutul libretului păstrează atmosfera din opera originală, acțiunea fiind desfășurată la curte, aici a ducelui de Mantua, cu atmosferă de petrecere, veselie, în care apare bufonul Rigoletto care, cu răutate, râde de curteni. Nobilii îl privesc cu dispreț pe bătrânul și hidosul bufon și ajung să nu-și dorească decât răzbunare. În acest act, despre personajul principal se spune în *Planul regizoral al operei Rigoletto* a lui Stanislavski, apărut în lucrarea lui Rumeanțev cu privire la munca regizorului, că „Rigoletto e rău, respingător. Nu degeaba e atât de antipatizat (...) e crud și răzbunător(...) bufonul asmuțea asupra lor, pe băiețandru infante;”[21]

Verdi și libretistul său, păstrează elementele dramatice din lucrarea lui Hugo, cu „tehnică teatrală a finalurilor cu deznodământ patetic”[22] cu Rigoletto în finalul actului întâi, tabloul 1 și actului trei, invocând blestemul, în actul întâi, tabloul 2, cu chipul tatălui îngrozit de răpirea fiicei iubite, iar actul al doilea se încheie cu duetul Rigoletto și fiica sa, Gilda, cu Cabaletta Răzbunării, partitură muzicală alertă, plină de emoție, în care bătrânul bufon strigă:

„Sì, vendetta, tremenda vendetta

di quest'anima è solo desio".[23]

„Da, răzbunare, răzbunare teribilă
a acestui suflet este singura dorință.”

Pentru Verdi, caracterizarea personajelor este foarte importantă, pe Rigoletto îl vede,, pradă unui foc arzător interior și capabil de o mare iubire”[24], dar ni-l înfățișează pentru început plin de răutate față de curteni, apoi trist și tulburat, când îl întâlnește pe ucigașul Sparafucile, și într-o cu totul altă lumină când se regăsește cu fiica sa, tânăra Gilda. La fel ca personajul Triboulet a lui Victor Hugo, Rigoletto capătă un chipul unui tată ce poartă în suflet o dragoste fără margini:

„Mia vita sei!
Senza te in terra qual bene avrei ?
Ah, figlia mia!”[25]
„ Viața me ești!
Fără tine ce aş avea pe acest pământ?
Ah, fiica mea!”

Caracterul lui Rigoletto se conturează în actul al doilea la întâlnirea cu toți curtenii, când bufonul „copleșit de suferință, trădează un conflict interior dintre cele mai adânci”[26] și care, după ce arată o disimulată nepăsare, realizează că fiica lui este în brațele ducelui. Monologul lui Rigoletto ni-l arată furios și plin de ură, disperat și neputincios, personajul își cântă, ca și Triboulet, tragicul destin:

„ Miei signori, perdono, pietate!
Al vegliardo la figlia ridate!
Ridonarla a voi nulla ora costa,
tutto al mondo tal figlia è per me.
Signori, perdono...”[27]

„Domnii mei, iertare, milă!
Dați înapoi fiica bătrânului!
S-o dați înapoi pentru voi nu costă nimic,
Pentru mine fiica este totul pe lume.
Domnilor, iertați-mă ...”

Ultimul act al operei este plin de dramatism. Rigoletto îi arată fiicei sale naive infidelitatea ducelui și pentru acest moment Verdi a compus cel mai frumos cvartet al creației sale, despre care A.N.Serov spunea „prin realismul său dramatic, prin farmecul ademenitor al combinațiilor de sunete, trebuie să ocupe unul din primele locuri printre toate operele.”[28]

Deznodământul îl aduce pe tristul bufon în fața adevărului tragic, scena realizându-se printr-un contrast păstrat din drama lui Hugo, în care se aude în fundal vocea regelui, aici a ducele de Mantua, care fredonează plin de frivolă veselie un cântec despre femei și frumusețea vieții, prin opoziție cu drama pe care tatăl o trăiește, ținând la piept trupul neînsuflit al fiicei.

Modificările libretistului nu au adus o atenuare dramatismului operei, bufonul cocoșat de la curte, Rigoletto, este „o figură complexă, profund umană,”[29] care, din dragoste pentru fiica sa, încearcă să se răzbune, dar „cade înfrânt în această luptă inegală, figura sa trezind o caldă compătimire.”[30] Din punct de vedere muzical, personajul primește „o caracterizare prin intonații muzicale specifice.”[31]

Premiera operei Rigoletto a avut loc la teatrul *La Fenice*, din Veneția, în 11 martie 1851 și s-a bucurat de un real succes, dar, chiar dacă s-a remarcat că „niciodată suntele nu au fost mai expresive”[32] critica vremii a ținut să reproșeze deopotrivă compozitorului cât și scriitorului, că au căutat „idealul frumosului în domeniul îngrozitorului și al hidosului.”[33]

Verdi aduce prin Rigoletto omul „cu toate pasiunile, zbučiuțele, scrupulele și duplicitățile ce determină și circumscriu caracterele umane”[34] și păstrează de la personajul lui Hugo, construcția pe elemente opuse, tată iubitor și protector față de inocența fiicei, dar în același timp complice la frivolitățile stăpânului său. Marele compozitor declara după premiera operei: “nu cred să pot face vreodată ceva mai bun.”[35]

Note

[1] Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960, pag. 142

[2] Idem, pag. 143

[3] Idem, pag. 146

[4] Almosnino Eleonora, Danțiș Gabriela, Pandele Rodica, *Scriitori stăini*, Editura științifică, București, 1981, pag. 264

[5] Idem, pag. 264

[6] Perez Hertha, *Ipostaze ale personajului în roman*, Editura Junimea, Iași, 1979, pag 130

[7] Ibidem

[8] Hugo Victor, *Regele petrece, Ruy Blas*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1955, pag 93

- [9] Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960, pag. 147
- [10] Hugo Victor, *Regele petrece, Ruy Blas*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1955, pag 20-23
- [11] Idem, pag. 53
- [12] Idem, pag 59
- [13] Idem, pag 167
- [14] Idem, pag 173
- [15] Idem, pag 176
- [16] Panaitescu Val. (coordonator), *Terminologie poetică și retorică*, Editura Universității Al.I. Cuza, Iași, 1994
- [17] Hugo Victor, Prefață la drama Cromwell, traducere Valentin Lipatti
- [18] Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960, pag. 149
- [19] Ibidem
- [20] Ibidem
- [21] Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960, pag. 151
- [22] Constantinescu Grigore, *Patru secole de operă*, Editura Operei naționale București, București, 2014, pagina 265
- [23] Piave Maria Francesco, *Rigoletto Italian Libretto*, DM"s opera site, actul 2
- [24] Constantinescu Grigore, *Patru secole de operă*, Editura Operei naționale București, București, 2014, pagina 265
- [25] Piave Maria Francesco, *Rigoletto Italian Libretto*, DM"s opera site, actul 1, scena 2
- [26] Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960, pag. 154
- [27] Piave Maria Francesco, *Rigoletto Italian Libretto*, DM"s opera site, actul 2, scena 1
- [28] Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960, pag. 157
- [29] Negrea Nicolae, *Cartea spectatorului de opera*, Editura muzicală, 1958, pag 328
- [30] Ibidem
- [31] Ibidem
- [32] Ibidem, pag 158
- [33] Toye F., *Giuseppe Verdi*, op.cit., pag 73, apud Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960, pag. 157

[34] Vulcan Dan, *Giuseppe Verdi*, Editura tineretului. 1959, pag 155

[35] Idem, pag 162

Bibliografie:

- Alexandrescu, Ion, *Persoană, personalitate, personaj*, Iași, Junimea, 1988;
- Almosnino Eleonora, Danțiș Gabriela, Pandelescu Rodica, *Scriitori stăini*, Editura științifică, București, 1981
- Batta Andras, *Opera: Composers.Work. Performers*, Editura Konemann;
- Buga Ana, Sârbu Cristina Maria, *4 secole de teatrumuzical*, București, Editura DU Style, 1999;
- Bughici Dumitru, *Dicționar de genuri si forme muzicale*, Editura muzicală, București, 1978;
- Constantinescu Gabriela, Caraman-Fotea Daniela, Constantinescu Grigore, Sava Iosif, *Ghid de operă*, Editura Muzicala a uniunii compozitorilor, București, 1971;
- Constantinescu Grigore, *Giuseppe Verdi*, Editura didactică si pedagogică, București, 2009;
- Constantinescu Grigore, *Splendorile operei*, Editura didactică si pedagogică, București, 2008;
- Constantinescu Grigore, Irina Boga, *O calatorie prin istoria muzicii*, Editura Didactică și pedagogică,
- Constantinescu Grigore, *Patru secole de operă – Istorie și stiluri, personalități creatoare, capodopere, repertorii*, Editura Operei Naționale, București, 2016;
- Cornea, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, Editura Minerva, București, 1988;
- Crăciun, Gheorghe, *Introducere în teoria literaturii*, Brașov, Editura Magister / Cartier, 1997;
- Hugo, Victor, *Regele petrece. Ruy Blas, ed. a II-a*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1959
- Negrea Nicolae, *Cartea spectatorului de opera*, Editura muzicală, 1958
- Sbîrcea George, Hartulari – Darclee Ion, *Darclee*, Editura muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1961;
- Panaitecu Val. Coordonator, *Terminologie poetică și retorică*, Editura Universității Al.I. Cuza,Iași, 1994
- Perez Hertha, *Ipostaze ale personajului în roman*, Editura Junimea ,Iași, 1979
- Solovțova Liubov, *Giuseppe Verdi, viața și opera*, Editura muzicală, 1960
- Ștefănescu Ioana, *O istorie a muzicii universale*, Vol. IV, București, 2002;
- Vancea Zeno, *Dicționar de termeni muzicali*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1984;

Vulcan Dan, *Giuseppe Verdi*, Editura tineretului, 1959

Wagner Richard, *Opera și drama*, Editura Muzicală, București, 1983;

Werfel Franz, *Verdi, romanul operei*, Editura muzicală, București, 1964;

Webografie

<http://www.revistadelibros.com/articulos/opera-y-drama-de-la-historia-a-la-utopia>

<https://sites.google.com/site/classiquenprovence//magazine/musicologie/verdi-1813-1901-rigoletto-1851>

http://www.musicologie.org/Biographies/verdi_giuseppe.html

http://www.bjornetjenesten.dk/teksterdk/rigoletto/reflections_of_rigoletto.htm

<http://cpciasi.wordpress.com/lectii-de-istoria-muzicii/lectia-7-romantismul-muzical/giuseppe-verdi/>

http://www3.universia.com.br/conteudo/literatura/Le_roi_s_amuse.pdf

<http://www.atheneum.ca/universul-sonor/giuseppe-verdi>